

Az alkotóképesség fejlesztése tervező feladatokon

Az iskolai ünnepélyeket, évfordulókat vagy az országos rendezvényeket (pl. úttörő-olimpia) a közvetlen részvételen túl azzal is emlékeztetessé tehetjük, ha azokra meghívókat, plakátokat, emblémákat készítettünk a tanulókkal. Miközben ezek a munkák készülnek, ezalatt érzelmileg is ráhangolódnak az ünnepélyek, megemlékezések tartalmára, hangulatára. A képi megformálás enélkül ugyanis merő formalitás lenne.

A sikeres munkákkal az osztályon kívül is szerepelhetnek. Az úttörő faliújságon, a névezetes események számára fenntartott ünnepi falon, vagy a különböző fórumok által meghirdetett pályázaton.

Ezek a lehetőségek nagyban segítik a pedagógust az alkotó folyamatok kibontakoztatásában, az ilyen jellegű intellektuális érdekltség szükséges az alkotó munkához. Átsegíti a tanulókat azokon a nehézségeken, kudarcokon, amelyek természetesen a munka során, de a gyerek számára még szokatlanok.

Mialatt egy fogalom, gondolat vagy érzélem érzékelhető formát ölt, azalatt megy végbe az a bonyolult folyamat, amit egyszerűen alkotó munkára nevelésnek ismerünk. Az alkotó képesség feltétele is, eredménye is az alkotó munkának, ezt az egymásból fakadó bonyolult folyamatot próbálok helyenként megragadni, és a gyakorlati munka, az oktatás területe felől értelmezni. A mostani elemzés a kollázs technikával készített munkákat érinti elsősorban, de kitér a többire is.

A tanulók viszonyulása különböző az alkotó feladatokhoz. Nagyon sok függ a választott technikától, kellően formálható-e általa a gondolat. Szeretik ezeket a feladatokat, mert saját ötleteiket valósíthatják meg, a legkülönbözőbb anyagokkal dolgozhatnak; válogatás, babrálás a szép színes anyagokkal, papírokkal való játék az magában is külön öröm. Kipróbálni a színviszonylatokat, elvégezni a munkamozdulatokat, – tépést, vágást, ragasztást – ez mind-mind külön élmény. Természetesen sokkal több ötlet születik ilyen órán, mint amennyi végül is megvalósításra kerül.

Az először jelzett szempont – a szereplési lehetőség – az egyik motiváció, a másik a tervezés szakaszában folyó rendkívül sokrétű cselekvés. Ehhez különbözőképpen viszonyulnak a tanulók, a feladatban rejlő feszültséget egyéniségüktől függően másképpen vezetik le. A feladatra való ráhangolódás, az állandó döntési kényszer és az anyaggal való manipulálás (ami néha küzdelem) nyugtalansággal jár. Van, aki azonnal elveszi a társától a papírt, mert úgy érzi, azzal tud csak dolgozni, s nincs ideje kicserélni vagy elkérni. A másik, a határozatlan típusú: minden lépése után zaklatja a társait vagy a tanárt, nem tudja eldönteni, melyik a helyes megoldás, választani nem tud, és a döntéssel járó felelősséget nem viseli el, ettől ideges. Az ilyen típusú gyerek sok változatot csinál, mert számára a tervezés időszaka, maga a változtatás lehetősége az öröm.

Az osztályközösségben általában azok a tanulók érik el hamarabb a sikert, akik a hozott adottságok mellett rendelkeznek néhány, az alkotásra ösztönző képességgel is. Ilyen pl.: jó megfigyelőképesség, koncentrálni tudás és gazdag érzélemvilág. Az ilyen gyerekek tele vannak ötlettel, mondják, mesélik, az üres papíron szinte látják a leendő művet. Gyakran előfordul viszont, hogy az idő haladtával ezek a tanulók a valóban jó ötletet és szép gondolatot realizálni nem tudják, mert hiányzik belőlük az alkotó munkához szükséges másik feltétel: a kivitelezéshez nélkülözhetetlen motorikus kifejező képesség.

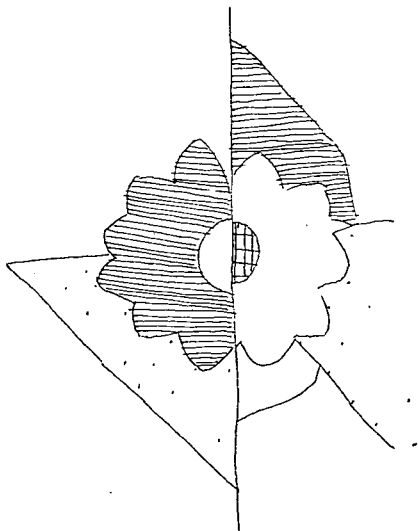
Van olyan típusú gyerek, akit zavar, szinte bénít az üres felület. Ha a motorikus kifejező képessége a fejlettebb, akkor más módszerrel oldja meg a feladatot. Lépésről lépésre halad, apránként jönnek a gondolatai, maga az anyag adja az ötletet, s a legvégén áll össze a kompozíció.

Fordított utat jár be a két típusba tartozó. Mindkettő egyformán eredményes, hiszen óra végén, értékeléskor, már meg sem különböztethető a kétféle módon készített mű. Mivel az osztályban különböző képességűek és felkészültségűek a tanulók, ezért a feladat megjelölése után a módszereket úgy választjuk meg, hogy mindenkiben, – az eltérő felkészültség ellenére – az alkotó képesség kifejlődjön.

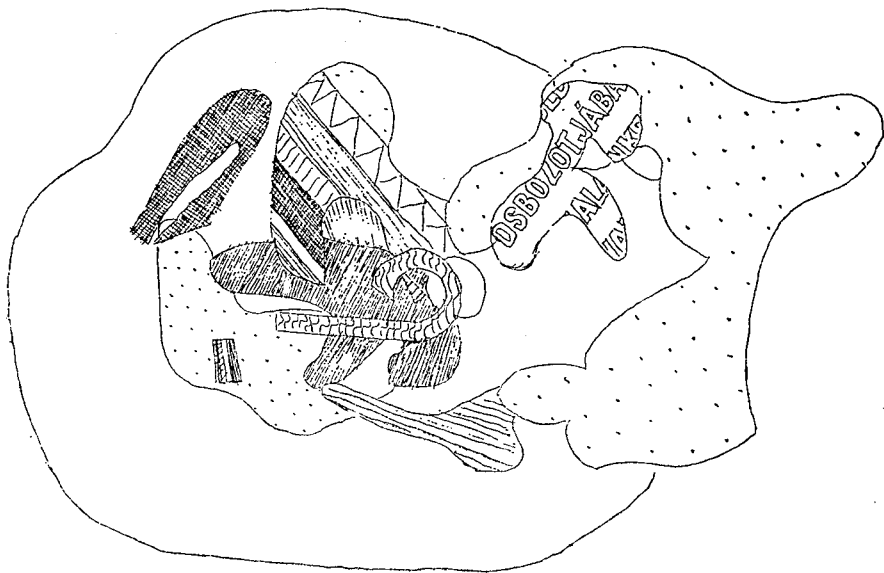
Az eddigiekből úgy tűnhet, mintha az alkotó munka a tanuló magánügye lenne. Alkotóképességgel nem születik a gyerek, szerencsés esetben adottságokat hoz magával. Ez olyan nagyszerű lehetőség, amit fejleszteni kell, képességgé alakítani. Rajzórán magát formákkal, színekkel kifejezni tudó egyéniséget képzünk. Ez eltér a más területen megszokott szóbeli, egyfajta fogalmi kifejezőképességtől.

Az alkotóképesség összetett képződmény, mely több ösztönző és az alkotást lehetővé tevő folyamat egymással dialektikus kapcsolatából alakul. Ezt, mint legfontosabb szempontot figyelembe véve, a következőképpen tervezzük a munkát minden évfolyamon:

1. Fejlesztjük a megfigyelést, mely képesség elsősorban speciális tanulmányokon fejlődik, a tárgy formájának, karakterének vagy szerkezetének vizsgálatakor. A kész munka visszacsatolás tanárnak, diáknak. A tanulóban ezalatt kifejlődik egyfajta, rá jellemző kifejezőkészség, mely egyenlő az ábrázolási képességgel. Éveken át tartó folyamat ez. Amikor ismert formát, tárgyat redukálunk, átalakítunk, akkor a tanuló megfigyelési képességének fokáról is meggyőződhetünk. Amit intenzíven megfigyelt, arra jobban emlékezik, s általánosított formájában a tárgy lényegét fejezi ki. Nem sémát, hanem típust vagy egyedi darabot, elemet alkot. (1. ábra.)

2. Ösztönző emóciók is szükségesek az alkotáshoz. Különösen a megszokott, mozgalmi ünnepek érzelmi telítődése fontos. Ehhez segítségül jöhetnek a társművészetek: a zene, ének és a jól előadott vers. Többet jelentenek a tanuló számára, mint ha a sablonná merevedett jeleket (plakátokat) hozunk eléje. (2. ábra.)

3. Az eddig nem említett intellektuális képesség pl. a kreatív gondolkodás, vagy ennek feltétele, a szenibilitás, a dolgok iránti érzékenység, fogékonyság fejlesztése is állandó napi teendő. Ennek a hiánya leginkább akkor vehető észre, amikor az osztályban sok az azonosan megoldott „önálló” munka. Vagy ha az egyes gyerek évről évre ugyanúgy oldja meg az azonos típusú feladatokat. Mivel ez a képesség, pl. a kreativitás nagyon összetett, sokrétű, ezért a fejlesztése sem egyszerű. A műalkotások elemzése hatásos ehhez, de nem elegendő. A legkülönbözőbb helyekről jövő hatások alakítják, észrevétlenül épülnek be a tanuló személyiségébe, meghatározzák ízlését, ítélőképességét, viselkedését.

4. A színekkel való manipulálást döntően meghatározza, milyen fokon fejlett az intellektuális képesség. A megszokott tárgy formáját hamarabb változtatja meg, mint a színét. Konvencionális szín párokat használ, valamilyen külső hatás nélkül, önként, a megszokottól nem tér el. A szín sokkal inkább hordozza a lényeget, a tartalmat, mint a forma. Az átlag gyermek az alapszíneknél csak valamivel többet ismer fel, de mindig kevesebbet használ. A színérzékenységet úgy fejlesztjük, hogy minden szín-elméleti problémát érzékletesen oldunk meg. Csak azokról a viszonylatokról beszélünk, amelyeket egy időben szemléltetünk is. Az alapvető szín párok, a kiegészítő színek jelentőségét kísérlettel igazoljuk. Nagy fehér felületre élénk cinóber foltot tűzünk, amit kb. fél percig mereven szemlélnek, majd a foltot hirtelen eltávolítjuk, s a helyén ugyanolyan alakú, nagyságú zöld foltot „látnak”. A fiziológiai bizonyítás után lehet beszélni a színek hatásáról.

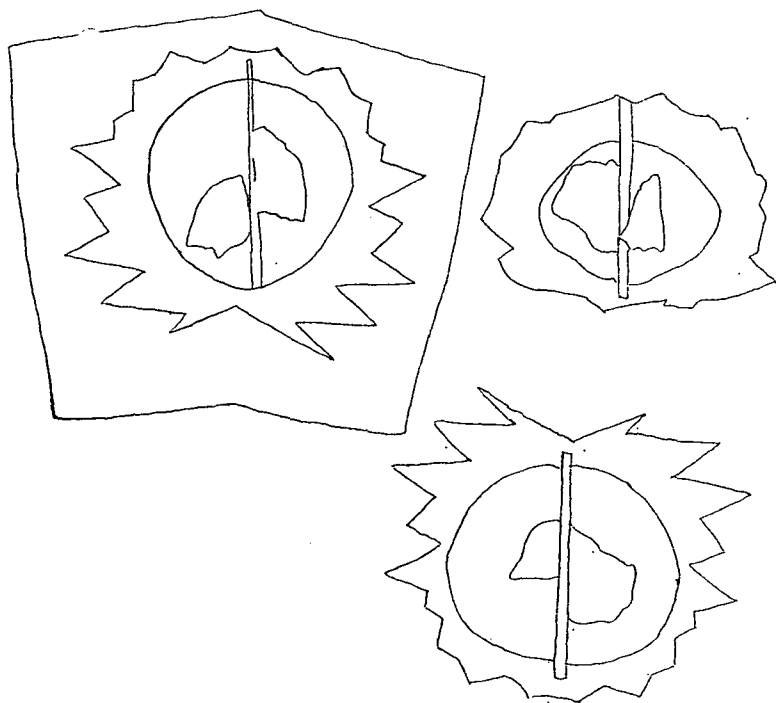
Az alkotó tevékenységnek van néhány pontosan körülhatárolható, a tanuló számára is érzékelhető mozzanata. Az egyik: ismert, tanult formákból elvonatkoztatással képelemek alkotása; a másik: a velük való komponálás, felület kitöltése.

1. Az ismert formák újraalkotása

A képzőművészeti nevelésben alkotásnak, alkotó tevékenységnek nevezzük a község számára nem új, az emberiség által már régen felfedezett dolgokat, melyeket

a tanuló maga számára felfedez vagy megalkot. Ez a fajta cselekvés nem mindig azonos a logikus gondolkodással. Amikor nem követi a formális logika szabályait, hanem az új formát a képi megjelenítés „szabályai” szerint alkotja, akkor mondjuk, hogy ötletes, eredeti, egyéni. A redukálás nem egyszerűen sémaalkotás, mégcsak nem is tipizálás, hanem a lényeges jegyekből valami új alkotása. Ezt a rugalmas viselkedést, a permanens megoldáskeresést is tanítani lehet, és gyakoroltatni kell. Erre alkalmasnak adnak a feladatsorok, melyekben ugyanazt a tárgyat kell különböző ábrázolási rendszerben kifejezni. A formát alkalmanként másképpen látja, s a többféle ismeretet sűríti egy ábrába.

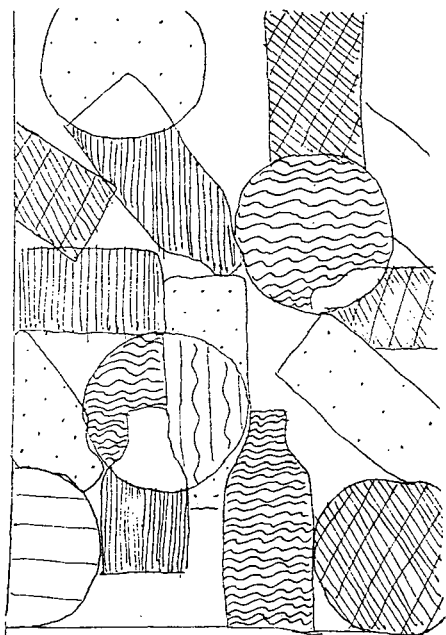
Homogén felületű papírral a formák síkszerűségét hangsúlyozzuk, ami sokkal valószínűbben hat, ha ugyanott nem homogén faktúrájú anyaggal is dolgozunk. A 3. ábra vadgesztenyeje a növény teljesen hiteles ábrázolása, minden lényeges jegyet feltüntet. Pedig nem is hasonlít a biológiai könyvek ábráira. A biológiai hűségű munkánál több, mert a lényegest a fogalmat emeli ki. Pl. a két fél gesztenye a burokban nem azonos nagyságú, alakú, de megközelítően azonos színű, a burok nem szabályos gömb. Színei – világos kadmium, narancs, fehér és umbra – nem a növény színei, összehatásukban idézik az őszt. Hirdetésre, figyelemfelkeltésre alkalmas eszköz a *kollázs*. (3. ábra.)

A vetületi ábrázolás ugyanannak a tárgynak több nézetét, adja, egyszerre mutatja különböző kiterjedését. A megfigyelőképességet és a fantáziát együttesen fejleszti. Jó megfigyelésű tanuló egy nézetből következtet a többire, nincs szüksége közvetlen szemléltetésre. Ugyanarról a tárgyról egy időben legalább kétféle ábra készül, s ezek, mint új formák, elemek a tervező feladat eszközei. (4. ábra.)

2. A felület megkomponálása

Ha egy vagy több elemet meghatározott célból a választott felületen elrendezünk, akkor komponálunk. Kompozíciót bármilyen eszközzel, eljárással készíthetünk; minden képelemmé válik, ami jelentéssel bír. Tulajdonképpen minden rajzórán van szerepe, de a speciális órákon a komponálás maga a feladat. 10–12 éves korig tipikus a háromféle elrendezés: a vonalas (tényleges, vagy képzelt vízszintesen sorakoznak

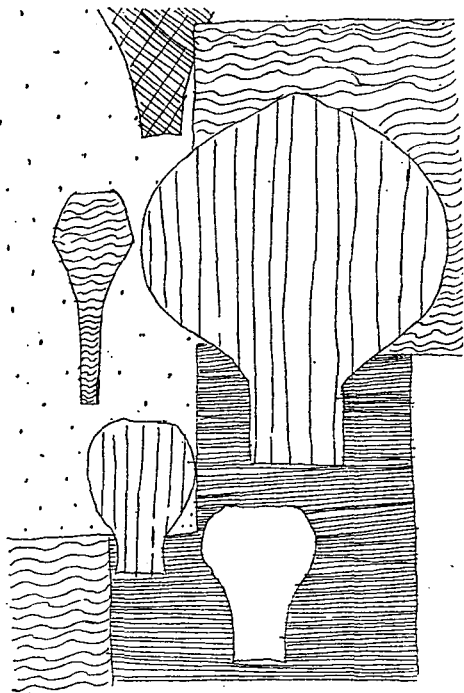
az elemek), szimmetrikus (a nagyobb elem törvényszerűen középen), és a kettő kombinációja. Nyugalmat, biztonságot, stabilitást nyújt. Hogy unalmas is, és érdektelen is, azt csak egy más elrendezésű munka mellett veszik észre.

Nem rajzórán alakul ilyenné az ízlésük. A naponta megoldott írás és számtan feladatok azonos rendszer szerinti elhelyezése a füzetben, az sugallja ezt a logikus rendet. Az alkalmankénti és ritkán tudatosított komponálási feladatok nehezen változtatják meg a szokásokat. Csak a nagyhatású, rendkívül szuggesztív, érzékletes szemléltetés tudja a szokást megtörni, s a tanulót rábírni új utak keresésére. Azt a transzfer hatást kell erős ingerekkel semlegesíteni, amely az írásban megoldott feladatokból hat.

Kétirányú a tevékenységünk. Egyszer adott felületre válogatjuk a megfelelő nagyságú és számú elemet, másszor az elemekhez utólag választjuk a felületet. Mindkét eljárás szükséges, rugalmasságra, problémaérzékenységre nevel. Mágneses táblán könnyen mozdíthatók az elemek, az elrendezési elv is láthatóvá válik, ha a felezőket vagy az átlókat berajzoljuk. Didaktikailag szerencsés a problémákat „tisztán” exponálni, külön-külön bemutatni a kompozíciós és színproblémákat. Sem a komponáláshoz, sem a színek variálásához kész elemet nem használunk, csak jelzést. Az alkotó mun-

ka előtt a témához tapadó nagyon konkrét formák szemléltetése utánzásra való fel-
szólításnak hat. Ebben az esetben a legjobbat sem célszerű utánozni, minden más, a
legszerényebb munka is magasabbrendű, ha egyéni alkotás.

b) Másodszer a kiválasztott elemekhez, illetve a kompozícióhoz keresik a meg-
felelő felületet. Színt és formát kell több tényezővel összevetni. Hogy választani
szükséges, és a megszokott rajzlapméret és arány automatikusan nem használható,
azt nyomdai kész plakátokon bizonyítjuk. Rendszerint természetesnek tartják, ami ké-
szben van, csak elemzéssel tárhatók fel a szabályok, vagy rendellenességek. Pl. az
aszimmetrikus plakátot ritkán észrevételezik, a benne levő rend nyugalmat ad, éppen
úgy mint egy szimmetrikus. A köztük levő különbséget elemző módon kell feltárni.
A mágneses táblai applikálás és az írásvetítőn való rendezés ehhez nagyon hatásos
eszköz. (5. ábra.)

Összefoglalásként a következőket vontuk le:

A munka során a tanulónak több tényezőt kell állandóan értékelni. El kell dön-
teni, hány elemmel tudja kifejezni a gondolatát. Ezeket mekkora felületen helyezi el.

Formát, színt és nagyságot állandóan összevetni, egyetlen tényezőnek változására
a többit felülbírálni, átrendezni, ez az alkotó folyamatnak nagyon fontos része. Akiben
nem alakult ki a kellő rugalmasság, és valamely részcsелеkvését változtathatatlan-
n tartva keresi a megoldást, az is alkot. Igazi kombinációt viszont az játszik, aki elfo-
gadja a szabályt: ha bármelyik rész vagy tulajdonság változik, változik minden más
is. A variálás nem tanári, külső kényszer, hanem belülről jövő igény az újra, a soha
nem látottra.

A tanterv ezt a következőképpen fogalmazza: „az esztétikum iránti fogékonyság és az ízlés nevelése...” ez pedig időigényes munka. A tanulók ízlését a kellő számú gyakorlás és a jó hatások érlelése alakítja. Bár tudjuk, hogy ez a típusú fejlődés nem lineárisan halad. A változatos feladatok megerősítik a folyamatot, ugyanazok ismételtetése elszürkíti. Az irányítás nélküli „próba-szerencse” találgatás érdekes a tanárnak egy adott szituációban, és hasznos lehet pszichológiai kísérlethez, de a rendszeres magára hagyottság nem fejleszt alkotó képességet.

A szokatlan, feszültséget keltő, újszerű megoldásokat nem mindig fogadják el a tanulók, annak ellenére sem, hogy maguk készítették. Az ízlés a leglassabban fejlődő képződmény. Tanári irányítás mellett, jól szervezett tanórán kibontakozik a tanuló, s a célszerű feladatsorokból a legtöbbet kaphat: az önkifejezés képességét.

HEGEDŰS ANDRÁS NÉ

Szeged

Kulturális foglalkozások a napközi otthonban

A kulturális foglalkozások anyagának összeállítását minden esetben körültekintés, gondos válogatás előzi meg. Az a célunk, hogy tanítványaink a foglalkozásokon szórakozzanak, élményeket szerezzenek, és fogékonnyá tegyük őket a különböző művészeti ágakhoz tartozó alkotások élvezésére, megszerettetésére. Emellett gyakoroljuk a szép versmondást és az élő beszédet, fejlődik a figyelmük, erősödik az akaratusuk, kitartásuk, határozottabbá válik a fellépésük.

Csoportommal 4–5 hét kulturális foglalkozásainak anyagából műsort szoktunk összeállítani. Például rendszerezünk, összefoglaljuk az egy-egy évszakkal, hónappal, eseménnyel, ünneppel, népszokással kapcsolatos ismereteinket, s ezt bemutatójuk, előadjuk a többi napközis csoport előtt. Tanítványaim így nemcsak sikerélményekhez jutnak, hanem maguk is tapasztalják, hogy munkájukkal másoknak is örömet szereztek.

Az alábbiakban téli összeállításunkból mutatok be három foglalkozást. (Megjegyzem, hogy a bemutató foglalkozáson „Téli hónapok” címmel a három anyagból összeállítást mutattunk be.)

DECEMBER

Télapó ünnep és karácsony

(Diszletünk egy feldíszített fenyőfa volt. Ekörül álltak és játszottak a gyerekek.)

Narrátor:

Sok száz évvel ezelőtti legenda szerint egy Miklós nevű püspök a névnapján – december 6-án – egy szegény család három leányát úgy ajándékozta meg, hogy éjszaka pénzt dobott be az ablakukon. Innen ered az a szokás, hogy Miklós nap reggelén a fényesre tisztított cipőkbe cukorkát, csokoládét, szaloncukrot tesznek a szülők és a nagyszülők. Ez a „Télapó” ajándéka.

1. Hull a pelyhes, fehér hó – dal (nyugat-európai gyermekdal – Róssa Ernő).
2. Csodálatos karácsony az erdőben – francia mese.
3. Suttog a fenyves – dal (népdal – Weöres Sándor).
4. Donászy Magda: Télapó az erdőben – verses mese, előadása bábokkal történt (Donászy Magda: Körjáték c. kötet.).
5. Pattanj, pajtás! – dal (népdal – Szőnyi Erzsébet).
6. Télapó itt van – dal (népdal – Donászy Magda).
7. Bújdosó Ágnes: Huncut Miska mikulása – vers (gyűjtés).